

P R I G O S P E J M U R N O V K I

I V A N G R A H O R

Poldne

S pomnimo se, kako je stanovanje prazno, ko ostane v njem človek naenkrat sam. Niti največji promet na cestah, ki vodijo mimo, tega ne izpremeni. Gospodinje so menda zato tako pridne in delavne, da si z delom preganjajo nemir praznih sob. Vseeno je, kako je stanovanje veliko ali opremljeno, zmerom pomeni dom — dom in življenje. In tega ne dá ženski niti bogastvo niti štedilnik, ki še tako dobro vleče. Kadar se bliža ura obeda, ko gospodinja ve, da se domači vrnejo iz mesta, ji zaživi družina v svoji odsotnosti. In nemir pričakovanja jo obda. Ta nemir pade v kretnje, da si kar niso podobne s prejšnjimi, razmišljeno hitre so, hotene, odločne, a natančne niso več. V takem razpoloženju se menda mladim gospem rado kaj zasmodi ali prekipi, da je človek kar žalosten. — Deset minut pred poldnevom je, tiktakanje ure prebija steno. Na malem štedilniku ropočejo lonci in kozice, juhe in prikuhe kipe, se premetavajo in pljuskaajo čez rob. Gospa Murnovka stoji na straži. Kuhalnico, žlice in bogve kaj je že imela v rokah. V presledkih pohiteva do shrambe, odpre ena vratca in druga, prenaša posodo in vrečice, zapira, že je sklonjena pred linico in neti ogenj. Po veži je začula korake in je skočila ven, na hodnik, pozdravila je nekoga in brž pohitela nazaj, tako da je njen obraz nad lonci zdaj popolnoma neprimeren, ves razsmejan v gosposki ljubljanski pozdrav. Čeprav je gospa Murnovka resnično prijazna ženska, ob tem času se obiskov prav nič ne veseli. Hiti in hiti, kakor da preganja demone, ki se pode in tulijo v žrelu štedilnika. Za nič na svetu je ne zadržiš zdajle na hodniku ali pa v veži. Prozdraviti «milostive», ki se vračajo iz mesta, pokloniti se, kakor se pred gospodo spodobi in kakor bi ne bilo nič. Kajti to so stranke, gospa Murnovka je hišnica in «milostive» so odlične gospe, nadsvetnice. «Gne' Frau Regierungsrat!... Ja, ja, küß' die Hand!»

Pozdraviti in se vendar umakniti, toda tako, kakor da ni bilo nič in si ves vdan, prav kakor izvolijo. To zna naša gospa že pet in dvajset let in delj, mogoče od takrat, ko je bila še mlada mati, hišnica in gospodinja in je bilo treba vsak dan kosila. Toda o tem gospa nič več ne misli, kar je enako za vsak dan, celih pet in dvajset let, to je stara stvar. Zdaj so že drugi časi, vojna in lakota, babe na trgu, mesa ni, kruha ni, masti ni... In študent je glad.

Letos ima gospa Murnovka dva dijaka. In res, rada ju ima; seveda, za ta denar ne bo mogla več. Danes na primer ni bilo na

trgu prav ničesar in še prodati nočejo, babe. Ne, to bo treba povedati, tako ne gre več. Kje?!

«Ti si mi prava avša avšasta» — sope gospod Murn, ki se je pravkar vrnil z novim parom čevljev v roki iz delavnice. V naglici si je kar samo z eno roko snel naočnike, pri ušesih je sprožil z njimi nekoliko svojih sivih redkih las, videti je bilo, kakor bi jih bil dvignil rahel vetrič in jih nato spet počesal. Levica je medtem že poiskala puščico, spravil je v njo naočnike in jih položil v košek stenskega koledarja. Potem si je slekel rdečkasti jopič, z obema rokama ga je prijel zadaj na hrbtu in ga potegnil čez glavo. Lasje so puhnilo za jopičem kvišku in se počasi polegali na vse strani. Umil si je roke v topli vod, ki jo je gospa prav tako hitro pripravila, pogledal za suknjičem in ugotovil, da je do tu vse v redu. «Kje je papir? Pa sem ti rekel, da ga pripravi. Daj, da zavijem čevlje, saj veš, da me gospa Mautner čaka. Oh, ti si mi klepetulja! Kaj pa to meni mar; če ne gre, pa nehaj, čenča čenčasta! Zakaj le vedno jokaš in bledeš, da nimaš ničesar, kuhaš pa noč in dan. Pusti me zdaj, da grem! Kapo mi daj!»

«Ježeš Marija! Juha gre čez. — Na, kakšen pa si? ...»

«Vidiš, komaj sem končal lakaste za tisto babnico, ki mi vedno sedi na ušesih. Gotovo je že pol ure v trgovini, potem mi pa mojster oponaša, da nisem točen.»

«Zakaj pa delaš? Star si že in bolan.»

«Tudi ti si stara. Zapri za menoj, da ti ne bo vleklo.»

«Pa drugim čevljarjem naj dajo, če jim ni prav. Slišiš, oče, počasi hodi!»

A on je že zunaj, pomislil je, ali je delavnico zaprl, zdaj je obstal na pragu, vidi velik voz premoga pred drugo hišo in se opoteče nazaj.

«Mati! Mati! Ali si gluha? Daj ključ od številke tri! Švajgerjevi so dobili premog.»

Zdaj pa je gospod Murn odšel in se nič več ne zmeni za te proklete bajte. Tri hiše po tri nadstropja, kakor palače, in vsak teden dva para čevljev in še krpanje povrhu, to človeka izpije. Še mlad človek bi se za tako življenje zahvalil, za tako letanje s «finim» delom. — Gospod Murn sem, gospod Murn tja, meni boste napravili «ševró», meni to, sie wissen schon! — «Saj ne morem, gospa, vidijo. Nimam svetlobe, petroleja ni, draussen kann ich nicht, jaz sem bolan. Kakor bi rad, pa ne morem: Glejte, tri dni sem ležal, štiri dni samo pospravljamo, ali človek ne more, kaj pa mislite!»

«Kuhaj ti svoje kosilo, da ne skipi!» — bi ji rekel, pa je še pravočasno odšel. Gospa je že planila s ključi iz hiše in čez cesto k hiši št. 3. V daljavi jo je slišal in se ozrl. Še se mu je zdel njen

glas močan in — spet leta razoglava, moj bog! Zdajle je odklenila in rožlja s ključi po veži, kriknila je v klet na deklo in se opravičuje: «Ah, oni so! . . .»

Pa se ji bo vendar posrečilo, da se oprusti in z nasmehom izmuzne čez ulico. Zdaj je spet v kuhinji nad štedilnikom, ki je z bučanjem potegnil ves zrak, ko je zapirala duri. Takole buči v štedilniku, da zdrvi ves svet v eno smer, tako se požene življenje po vežah in ulicah vsak dan opoldne, točno takrat.

Udarilo je poldan, zvonovi pojo od vseh cerkva, od šole je bruhnil šum in se prevalil v ulico, kakor bi se razbil na koščke.

Prvi dijak je že tu, majhen je in kepast. Pozdravil je, odložil knjige v sobi na mizico in obslonel pred široko omaro, na kateri zbirajo spominčke. Pred njim je veliko zrcalo, ki ga je vzelo v svoje srce in ki gleda zdaj le še z obodom mimo njega, naravnost po sobi, skozi kuhinjo, polno mrtvih podob. Mile ne vidi svoje podobe v zrcalu; nekaj piše vsak dan, takoj ko prihiti iz šole.

Gospa Murnovka je prišla v sobo za njim, popravila naslanjač in prt, potem je pustila duri odprte, da se še lahko vrne.

«Gospod Mile,» je rekla za uvod, «zdaj kar pišite domov, da ne morem več. Ničesar več ne dobim. Jaz ne morem. Leon mi ne prinese ničesar, za denar ne dobim, na trgu je zmerom manj. Oče zasluži, pa še ne zmoremo. Če vam ni prav —»

«Včeraj sem pisal, gospa.»

«In za kavo tudi?»

«Za vse.»

«Saj veste . . .»

Pa Mile točno ne ve, ali mogoče ve kar tako, ne da bi pazil. Že davno se je privadil in poslušal z laktmi. Ve, da je bila gospodinja zjutraj na trgu, že v šoli je vedel, da ni najbrže še nikomur potožila. Oj, to gorje, ki je sestavljeno iz samih cen zelenjave, krompirja in jajc! V času svetovne vojne sočuvstvujemo že z vsemi gospodinj-skimi pojmi, ob vseh tržnih spremembah. — Mile ima občutek, da mu ni treba gospe več poslušati, zdi se mu, da jo popolnoma razume. Včasih se človek zaloti, kako ga ljudje mučijo, toda prilagodi se: tako tudi četrtošolec Mile.

Gospa Murnovka koraka s kuhalnico v roki iz kuhinje, po glasu pozna, kdaj se mu bliža in kdaj odhaja, zdaj si je obrisala z rokavom oči. Solzijo se ji od vročine in mraza, poleti in pozimi. Zmerom globlje so ji pod čelom in temnejše od las, ki so redki in šele ob preči razdeljeni, nato pa že gostejši in mlajši prehajajo v venec svetlih kit.

V mladosti so ji segale te kite do petá. Takrat je služila za kuharico pri grofu Auerspergu. Šestnajst dekel so imeli, mnogo slug, da so stregli gosposi. Za potice so pripravili po pet in še več škafov

nadeva. Za praznike so razdeljevali poslom darila in dekleta so pela domače pesmi, tudi slovenske. Najlepši so bili mladi knez, niso bili osorni. Mari! so rekli ali pa Hans! in so se ogrnili za na sprehod. — Takih časov ni več. Dekleta so bila lepša kot zdaj in bolj zdrava. Vodnjak je bil na trgu in vso vodo so morale znositi na glavi. V mesto so prihajali mladi rokodelski pomočniki in so ob nedeljah vabili dekleta v družbo. Tam sta se z očetom spoznala in sta se vzela.

Zimski večer

Kako je že bilo? Gospa se še spominja in rada pripoveduje, v zimskih večerih si natakne naočnike in še kaj glasno prebere, kak časopis, prav kakor je včasih čitala domačemu krogu vso «Grofico beračico», roman v sto zvezkih. Takih knjig ne dobiš več. Zdaj so še najbolj zanimiva vojna poročila. Vsebine si človek ne zapomni in je bolje, da čitaš tako, kakor je prišlo iz generalnega štaba.

— — Pred našimi ovirami smo našteali 18.000 mrtvih in težko ranjenih — Punkt — Ujeli smo pol divizije pešcev — bajštrih — sto petdeset častnikov in dva generala — Punkt — Sovražnik se je z velikimi izgubami umaknil — štrihpunkt — naše čete ga zasledujejo — Punkt — Anfirungscajhen — —

Sicer zna gospa Murnovka tudi nemščino in čita popolnoma gladko. Iz mladih let se rada spominja petja in zdaj obiskuje teater. Njen prvi sin je umetnik in ker póje pri nemški opereti, «šaušpiler»; «šaušpilerce» norijo za njim. Zelo zgodaj se mu je posrečilo, še ni bil prav dvajset let. Da ste videli, koliko vencev, svežih rož in daril je dobival. Njegovi tovariši od takrat se ga še zdaj spominjajo. Če se zopet prikaže Dunajčan Kiš, mu gospa gotovo odpusti, da je nekako požrl obljubo in ni priredil božičnega večera pri Murnovih, tako, kakor so se zmenili. Nekoč sta kar padla v stanovanje, on in še neki vojak; po čaju sta se ogrela, še predomača sta postala, in predlagala sta, da si sveti večer proslave z godbo in krompirjevo torto. Ali so res obljubili ali pa je gospa samo ujela trenutno misel. Ah, Kisch, Kisch — der Kerl! Lojze ga je bil zmerom vesel. Pa so vsi taki in zato je šel ž njimi, ko mu je bilo 19 let. Čeprav je Slovenec, vendar ga imajo radi povsod. Te slovenske packe hočejo, da bi jim delal zastonj, ker je hišnikov, on pa lahko nastopa zunaj. V Gracu, Lincu in Olmicu dobiva najlepše vloge. Odlični gospodje, profesorji, advokati in nadsvetniki ga vabijo v družbo. Bil pa je tudi res zmerom čist in dobro oblečen. Našima fantoma se ni nikoli poznala revščina. Tudi mlajši je zelo natančen, mogoče še bolj. Wie fesch sind doch ihre Burschen! Kako čedna sta vaša dečka! so govorili o njih, če sta bila kam povabljena. — Bogve, kje sta

zdaj, Ivo na fronti, Lojze kje daleč v Rusiji? Pravijo, da so v Karpatih zmrznili. Ko bi jih človek vsaj smel obiskati. Bogve, če ni bolan.

«Katerega pa spet misliš?»

«Ivana. Lojze je še delj.»

«Nikar mi ne nori, mati! Saj si poslala paket, čemu se le cmeriš, ali moreš pomagati? — Počakaj, da ti pošta vrne paket, kakor prejšnja dva, potem šele jokaj! Mogoče pomaga.»

«Pa vsega sem naložila, da bo le kaj imel. Kruh se bo skvaril.»

«Ali si ti kriva ali jaz, če se skvari? Daj no mir, pa zadovoljna bodi, da je še živ. In Lojze tudi. Ali ni boljše, da je ujet? — Tu moramo tiho govoriti, da stene ne slišijo.»

In res je govoril gospod take stvari komaj slišno. Ona se je že nasmehnila in gube so se ji sprožile pri očeh namesto solz, razpršile so se iz dveh šopkov v žarke, ki so se ožili in redčili ter končno razšli na rdečici izbočenih lic. Potem si je z dlanjo otrla solze.

«To pa rečem: do zdaj še nismo vedeli, kaj je glad. Kaše smo imeli in masti dva lonca, včasi sem lahko naredila še kaj iz moke.

Le jejta, fanta! Dokler bo, bo. Potem glejte, da spet kaj dobimo. Kar morete. Ob treh je šel davi oče za mesom, pa ga ni dobil. Kašo bomo jedli, je že še Žane prinese ali pa pojdemo sami ponjo v Žužemberk. Halo, jejta! Je še v loncu. Kaj bi se držal, Turk!»

Suhi šestošolec Leon Turk se je po takem pozivu navadno pretegnil na svojem stolu, kakor da se šele prebuja. Pogledal je soseda Mileta rejeni obraz in zavzdihnil:

«Ne, gospa, res ne morem več.»

«Jej, fant!»

«Jetika.»

«Tisto pa ne, gospod. Če sem jaz jetika, je pa še kdo drug. Ampak najprej se moram potresti, potem bom videl.»

In Turk se je dvignil sloko nad mizo. Ščipalnik na očeh mu stoji ob nosu na dveh potezah uvelih lic. Ti dve potezi se nadaljujeta v dolgih risarskih prstih s sledovi krivulj in trikotnikov, nad katerimi je presedel pol življenja. Leon stanuje pri Murnovih že dve leti; sirota je, polnoleten pa je le njegov varih, sorodnik, mogoče brat. Zato Leon še nima pravice do tistih gozdov, ki bodo nekoč njegovi. Takole, če človek dorašča v 17. ali 18. leto in ne vidi denarja, že nič več ne tarna. Pošljite Turka stanovat v trafiko — in pojde, dajte mu instrukcijo — učil bo. Postavite mu nalogo, on vse razreši, vpij nad njim in on bo molčal. Tako je zmeraj bilo in stanoval je prej res v trafiki, za steno iz zložene strupene trave. Nekoč se je pa le naveličal, zbolel je, baje živčno, in se preselil. Gre lahko še nazaj, kadar hoče; v trafiki dobi tudi kruha in včasi vtihotapi domov kak

hlebček. Kajti, Leon je treska, preklja, kakor bi rekel gospod Murn, in vse bolj podoben griži kot ješčemu človeku, tek pa ima. Vstane od mize, aha, zdaj pojde. In pojé še en krožnik kaše. Drugih jedi za take poskuse navadno ne ostaja. Toda krivico bi delal gospej Murnovki, kdor bi pozabil na bogato umetnost njene kuhinje. Leon nikakor ni požeruh in če pojé več kaše, ima popolnoma prav, ker take drugod ne dobiš. Za njo pa, ali pred njo, pridejo na vrsto še palačinke, visoke in rahle, jabolčni štruklji ob gobovi juhi ali pa pri večernem čaju z vinom. Kruh se obnese gospej tako, da res ni škoda tiste redkosti, ki se med vojno imenuje moka. Toda o tem že molčimo, hudo je spominjati na Murnov kruh, če gleviš Šrajevoga, ki diši po gnilih jajcih. Pravijo, da je iz kostanja, krompirja in koruznih storžev, za dva majhna hlebčka čakaš po pet ur in več v dolgi vrsti. Kdo čaka, je že čisto vseeno; ljudje te izrinejo in policaj pahne človeka, kakor zločinca, daleč nazaj. Prezebeš, otrpneš, izkaznico zmečkaš ali pa izgubiš in kolneš; če nisi znal, se navadiš. Navada gre še dalje in kadar odpro edino sladčičarno, vsakih 14 dni enkrat, porabiš priliko, da se zrineš tam v še daljšo vrsto in mogoče dobiš vojnih sladkorčkov, če imaš srečo in ti ne zapro vrat pred nosom.

Zato je pri Murnovih vsak večer podoben svečani zmagi nad dnevom. Križi in težave se iztresejo, človeka prepoji domači mir in prebujata se dolgo tlačena dobra volja. Gospa je še bolj zgovorna, gospod duhovit. Mile posluša in proži razgovor, rad bi pokazal, da ga vse zanima; samo Leon uživa negibno. Budist. Zdi se, da dremlje, potem ga preženo in zateče ali prenese se kot avtomatična vreča ter obvisi v kotu pri vratih. Z zaprtimi očmi in s spuščnimi rokami ob ohlapnih, rjavih hlačah, igra svoje življenje, dokler se ga kdo ne naveliča in gre, da mu zagode. Gre gospod Murn, potihoma in po mačje, pa mu spodnese dolge noge, da se prelomi in pade kot snop. Ve pa že prej, da ne bo hudega.

«Podnevi nori za Evo, v mraku dremlje. Ali ni res? Kar povejte, če ni res, da ste norčki vsi, kar vas je teh gospodkov. Za tako Italijanko letate, ki se nastavlja, da vas vleče za nos.»

Kadar začuje smeh, se šele Turk zave in otrese dremavice. Potem pograbi karkoli, na primer ključe vseh štirih hiš, in napravi večerni sprehod namestu starega hišnika. Včasih obleče celo njegov kožuh in vzame kučmo, če je mraz. Zapiranje vež ni enostavno. Pobratu je treba dvanajst steklenih petrolejk, ki so brlele od mraka do devete ure zvečer nad stopnišči, nositi móraš previdno, da te kak pijanec ne sune na ulici, kak vojak ali pa invalid. Turk pravi, da pijancev sploh ni, ker so le ženske, pijane od lakote, in tudi tem se pozna, da še nimajo slabih namenov. Kdove, kako je prav za prav s tistimi nevarnimi demonstracijami?

Hiša št. 1

Ženske so včeraj napadle vladno palačo, s steklenicami so grozile, s praznimi seveda. Petroleja ni.

Pri Murnovih ga še imajo in tudi stranke so tu preskrbljene z njim, zato se še ne udeležujejo uličnih demonstracij. Zdi se, da jim še ni tako hudó. Deklice v hiši št. 1 so zdravih lic in nekatere so lepe. Samo Marija in Eva sta morda že mnogo trpeli od gladu. Nemke so divje in imajo mnogo prijateljic, ki prihajajo z njimi na vrt. Slovenka je samo ena in precej bogata. Druga bi bila Lija, toda ta je Nemčurka, taka, da za dijake ne pride v poštev. Njena rodbina živi v sosednem stanovanju, Murnovim najbolj blizu in morda najbolj tuja. Stanovanje imajo na hišnem vogalu visokega pritličja in tam goje od vsega sveta že načelno ločeno, svoje posebno življenje, pravo tihožitje štirih žensk. Ob posebnih prilikah in spomladi pridejo včasih ven do odprtih oken ali pa ostanejo celo kake pol ure na hodniku in se solnčijo. Sprehoda nihče ne opazi, ker se odigrava po strogo časovnem in krajevnem redu. Dela nimajo mnogo in so le nekaki varuhi hišne dostojnosti. Tudi kokoši nimajo, ker je prepovedano po hišnem redu, sprejemajo pa vsakogar, ki išče pri njih tolažbe in pozabljenja. Navadila jih je tega gospa W., ki se včasih napije in je potem zelo žalostna. Hujši radovedneži so pri Wielickih, in sicer se odlikujeta v tem posebno dva dvojčka Franci in Karl pod deklinim vodstvom; saj za to menda imajo pri njih deklo. Stranke se je boje in le nerade govore z njo. Kajti gospod Wielicki je visok uradnik in pangerman. Za vsako zmago na fronti in za vsako državno proslavo krasi svoja okna z zastavami, s frankfurtarico in z bolgarsko in turško. Avstrijsko mora obešati hišnik skozi podstrešno lino. Drugače so stari Wielicki tihi in skromni ljudje, dečkoma so kupili lesene coklje, gostov sploh ne sprejemajo in na obiske hodi samo družina. Hišnika si pokličejo gor, če ga potrebujejo. Enkrat samkrat je prišla gospa Wielicka v Murnovo kuhinjo zborovat.

Umrli je bil cesar Franc Jožef. Mesto je žalovalo. Na strehah so se pojavili drogi in črne zastave so se povesile z njih mimo oken. Ženstvo se je zbiralo na razgovor, objokovat vladarjevo smrt. V hiši št. 1 so se godile čudne reči. Žalostna vest je zadela prebivalce nepripravljene, kajti pozabili so v hipu vse druge novice. Že davno prej so se pogosto širile k njim vesti, da je stari cesar umrl. Take vesti so si pošepetavali, zdaj pa je naenkrat res.

Uboga Avstrija! Nesreča je zadela vso državo in nihče ne ve, kaj bo. Ljudje na št. 1 so vsi otopeli od nečesa groznega in težkega, nerazumljivega, ki je obležalo v njih. Nastala je zbežanost, v kateri so se gospe pomešale z deklami in «vsa hiša» z otroci vred je

nenadoma pala v vežo, kjer je bilo največ prostora, nato je prodrla na mali hodnik in v Murnovo kuhinjo. Tu stoje in nečesa iščejo, lomijo z rokami nad glavami, kakor v boju s prostorom. Križajo se in jočejo. Živčna otrplost duši krike, ki se v sunkih trgajo iz grl, nevidna sila tišči vse za vrat, da jim sapa zastaja in že omahujejo, da bi si skoraj popadali v naročja. Nemirno pričakovanje plava nad njimi in na vseh obrazih leži isto vprašanje: Kaj bo!?

V največji vik so škrtnile sosednje duri, ki vodijo na hodnik. Odprle so se kakor vzdih hiše št. 1. Hladna tišina je priplavala od nekod nad žalujoče ljudstvo. Takrat je stopila iz sosednjega stanovanja stara gospa; stopala je, kakor navadno, prva in sivi lasje na glavi so se nesli nad njo, kot krona iz križanih pajkov. Pol koraka za njo se je premaknila v dnevno svetlobo gospejina ločena hči, štiridesetletna žena v široki, modri obleki z belimi pikami. Nad njenim belim obrazom in jerbaškom kostanjevih las se je prikazala njena hči, platnene prsi in neprimerno visoka glava. Skoraj negibno in neopazno jo neso visoke noge, vdane v ritem tega sveta, v življenje z babico in materjo pred seboj, a za seboj deklo Mino. Drobnostarkino telesce je poleg Lije še manjše, v rjavi obleki in rjavi ruti je podobna modelu, kakor s cinobrom posuta, s samimi drobci, ki se blešče kot njeni naočniki. Stara in mlada gospa nosita zlate lornjete. Zdaj sta jih dvignili, pogledali sta na množico in se ustavili, le štirje beli obrazi še plovejo, dalje in visoko nad vsem, kakor da nosijo nevidno dušo četverotelesnega lika.

Prebivalci hiše št. 1 so onemeli, v pričakovanju se je umirila gneča na pragu, ženske in otroci so si postali po obrazih podobni, kakor iz iste snovi. Zdelo se jim je, da tonejo nazaj v kuhinjo, in so se spet pognali navzgor, kot zamaknjena množica iz grških reljefov. Na množico zro Kariatide, mirno, kraljevsko zro in molče. Množica oživi in se zgane v pobožni val, jadikovanje znova zabuča iz vseh grl, odmeva v veži in prehaja kakor iz templja nazaj, v tesni prostor Murnove kuhinje. Zdaj so se Kariatide zgenile. Njihove ustnice se premikajo, izgovarjajoč vzdih, ki dobiva v strogem dostojanstvu Lijinih ravnih potez svoj večnostni zmisel. Novi potoki solza lijo vsem iz oči.

Wielickijevi dečki so se pognali v trepetajočo množico in s svojimi skoki prerivajo, večajo prostor. Kuhinjica je zrastle, vik in krik sta razmaknila stene. Nekdo je priletel na usnjeni divan in udarec odmeva po hiši. Nad vsem se razlega javkajoči glas stare sosedice. Mali Fric se je pobral in s cvilečim glaskom, ki gre skozi ušesa, prekričal gospo Murnovko. Tej so padle roke mrtvo na pas, ohlapna kretnja pojemajočih krčev je upodobljena v njih in se še vanje preliva od vseh strani, iz vseh koščkov razpadajoče množice.

Gospod Murn je zaprl vrata, ki vodijo v spalnico. Postavil se je prednje kot straža, da odbije napad. Včasi še dvigne roko do lakti in poskuša skriti zaničljivo kretnjo nad vsem. Obrnil se je k dijakoma, z dlanjo si zakriva obraz.

«Babam se meša», je rekel. Leon in Mile sta slišala, a še sta zijala zamaknjena v nenavaden prizor. Zdaj sta se prebudila, kakor da je nekdo ponovil one pomembne besede; postavila sta se k njemu v kot. Tako so vsi trije moški čakali do konca.

Kako dolgo so čakali, nihče ne ve. Leon in Mile sta imenovala ta skrivnostni dogodek kolektivnost hiše št. 1.

«Presnete kavke!» je rekel zvečer gospod Murn. «Vso hišo so obrnile in ti, stara, si še najhujša. Tako si večala, kakor da nam je treba še tega semnjá.»

Pozneje niso nikdar govorili o tem. Jasno je bilo, da se prebivalci hiše št. 1 morajo pokoravati ženskam. Ali je nujno in prav tako? Pod težo tega vprašanja je molčal tudi Leon in sklenil, da ne bo več dvoril ošabnici Evi, a tudi ta sklep je bil le upor proti hiši št. 1.

(Konec prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

France Bevk: Julijan Sever. Trst 1950. Književna družina «Luč», Tiskala tiskarna «Edinost» v Trstu. Strani 110.

V tej knjigi je umetniško prikazano počasno Julijanovo poslavljanje od «njegove» Anice, matere in sveta. Notranja žaloigra sušičnega mladeniča, ki se oklepa življenja in se obenem trga od njega, ki hlasta po doživljajih in jih zgoščuje, kakor bi hotel v nekaj tednih pred smrtjo iztisniti življenjski sok desetletjem, ki jih ne bo živel, strahotna usoda tega modernega obsojenca, treznega, hladnega, podmolčko čuvstvenega, površno izobraženega in še površneje vernega, omahujočega med možato vdanostjo in izpodjedajočo razburljivostjo, pripetega na kruto natezalnico dveh v jedru sebičnih ljubezni, dekletove in materine, zgrabi človeka z neposredno istinitostjo. Anica je zdrav sloveški cvet, ki ga je slana šolske izobrazbe, službe, knjig in okolice le toliko osmodila, da se zdi zapeljivejši. S prizanesljivim, ženskim čarom podlegajočim črnogledjem nam jo pisatelj razkazuje v vsej njeni zagonetni, nestalni, nagonski, slutenjski ženski naravi. Večkrat se nam zdi nezvesta in preračunana, brž nato pa požrtvovalna, junaška mučenica, ki streže Julijanu do konca. Medtem ko prvega ljubimca spremlja v grob, z drugim že naprej uprizarja bodoče ženitovanjsko potovanje; pri tem je tako naravna in resnična, da jo radi tega ne moremo obsoditi. Julijanova mati bi rada svojega edinca zase, težko deli njegovo ljubezen z Anico, še težje pusti sina z njo na jug. Sprejema svojo usodo in zapuščenost kot kazen za zmofo, da se je brez ljubezni poročila z umrlim Julijanovim očetom.

Okvir je to pot raztegnjen v ravno črto vrstečih se postaj, skozi katere se Julijan pelje na oni svet: Dunaj — štajersko — Ljubljana — Trst — Benetke — Padova — Bologna — Firenze — Rim — Neapelj — Capri — večnost. Čudno nas dirne, da Julijan brez ovir trosi svojo bolezen po vseh postajah,

P R I G O S P E M U R N O V K I

I V A N G R A H O R

(Nadaljevanje in konec.)

Dogodek z eksplozijo.

Vojna še traja. Nihče ne ve, kam še pridemo. Nad mestom se pojavljajo sovražni zrakoplovi in mečejo bombe. Na polju se je vnelo municijsko skladišče in porušilo del predmestja. Mile je bil na sprehodu, ko je zagrmela eksplozija. Močan zračen sunek ga je potegnil vznak, da bi bil kmalu sedel na sredo ceste. Sprehajalci so začeli bežati proti mestu, vsipali so se iz gozda kot hrošči in ob vsakem novem poku so se poganjali z novo brzino. Tekli so v curkih. Mile je kmalu zastal. Počasi se je zibal ob strani sorodnika, ki ga je bil slučajno obiskal. Sram ga je bilo lastne nemirnosti, ker je hotel pred svakom pokazati hladno kri. Spraševal ga je o vojni in o življenju v jarkih, o Ukrajincih in o še majših stvareh. V sebi je že dognal, da ni eksplozija velikih skladišč nič posebnega in da se ne boji tudi, če bi vse mesto porušila. Mesto je nenavadno vrelo, ko sta se vračala. Poslovil se je od svaka in hitel domov.

Prerival se je iz ene ulice v drugo, ljudje so ga suvali in vpili nad njim. Zdelo se mu je zelo zanimivo. Prebivalci mesta so zaprli vse ulice, podobni so bili vojnim beguncem, obloženi s hišno opremo in s culami oblek. V pisanem toku so vreli na polje. Klicali so se čez cesto, matere so hitele naprej z otroci, pod plašči so tiščale na prsih skrite dragocenosti in zlato. Lasje so se jim razpletali in jim padali na oči. Dva stara gospoda sta glasno govorila o zadnjem potresu in prerokovala mestu pogin. V ozadju je puhal pritisk groma. Zdelo se je, da zemlja z vsakim pokom odpre svoje žrelo. Buh...

Mile se je opotekel v vežo. S smehom na ustih se je preril med ljudi, stopal je čez skale raznega blaga in komaj dospel na stopnišče. Iz kuhinje je pridrvel gospod Murn in se pripravil, da vse pozaklene. Presenečen je obstal na pragu in jeknil.

«Ješ, ješ, gospod Mile, hitro odtod! Vzemite s seboj odejo in kar imate! Odejo vzemite, bo mraz.»

S polja je veter prinašal šumenje taborečih množic, vmes je odmeval grom. Leon in Mile sta kmalu našla taborišče domačih beguncev, tam se je zbrala vsa hiša št. 1. Pred kopicami je koračila Lija. Hodila je mirno gor in dol, kakor da se ni zgodilo nič, le njen obraz je žarel in izdajal, kako uživa. Opazila je prihajajoča dijaka in stopila naproti.

«Nocoj boste spali pod nebom.»

Čemu ne? — sta se razveselila, rekla pa nista in tudi začudila sta se samo v sebi. — Glej, glej! Liji se je odvezal jezik.

«Čemu neki?» sta spregovorila. «Eksplozija pojema in do noči je še čas za beg.»

Našla sta gospodinjo, ki je že mirno sedela na svojem.

«Kje so odeje, Leon?»

«Odej ni. Mi bomo spali prav lepo in mehko doma v posteljah.»

«Glej ga! Še tukaj ne boš zatisnil oči», so se vmešale sosede in potem jih je zagrnil nov trušč.

«Hiše se rušijo.»

«Ogenj! Kadi se.»

Krog in krog se množe kopice blaga in otrok, starši vrešče in begajo. Kdor je zavzel dober prostor, čepi in nadzoruje okolico. Lija je spet zapustila svojce, obe materi jo kličeta nazaj, Mina hiti za njo skozi vrvež, a vse zaman. Zdaj so stopili že v prazni del ulice, komaj jih oko še razloči: Leon, Lija in Mile. Vračajo se v stanovanje, njihov načrt je trden, da ni nevarnosti in da predlagajo vrnitev.

Mile je legel pol ure nato, prvi, in s smehom na licih je zaspal. Smejal se je, ko so ga vsi plašili, da ni varno spati pod streho in še posebno v pritličju. Lija je pomagala in to je bilo, kakor da ga poziva, naj bo junak, ki vzdrži neustrašeno in hladno kri, kakor ona. Poslednja beseda iz kuhinje mu je brnela v ušesih in je bila njena. Oj ti, visoka Lija.

Drobci.

Po tistem groznem potresnem večeru, ko je zračni pritisk res podrl nekaj zidov, se je življenje hiše št. 1 vrnilo na stari tir. Pretekli so meseci šole in snega, spet je prišla pomlad, a Mile se ne spominja kakih posebnih dogodkov. Malenkosti so že bile; tu in tam se je kaj pripetilo v domačem krogu. Prišla je Pepca z Dolenjskega in ostala pri svoji teti tri dni. Spala je v isti sobi in nič se ni bala. Leon in Mile sta šla večkrat z njo v mesto in drugo jutro, v nedeljo, sta bila zaspana. Pepca je bila zdaj že domača, prišla je po zajtrku spet v sobo in vrgla oba iz postelje. Takšen hudiček, pravi hudiček je za svoje petnajsto leto.

Na vrtu je zrasla trava, pod kostanji si lahko tudi legel in bral knjigo. Zvečer je navadno čas za telovadbo, za metanje ročk in za igre. Bahanje pred dekleti človeka mine. Včasih se je Mile z velikim užitek razvedal po drevju, zdaj je postal resnejši. Najlepše kostanjeve veje ni več. Kadar zadene pogled njeno mesto, njeno okrušeno ramo, se Mile začudi in ne razume, kako se je mogla zlomiti?

Zakaj prav pod njim? Pogledal se je in je imel občutek, da je močan. Taka misel pride tudi, ko človek bere junaške in detektivske zgodbe. Na vrt pridrvita Nada in Herta, divji sta in neumni, iz vsake igre napravita smeh in vrišč. Pobral bi perišče kamenja, da ju spodiš, a ne smeš, in zmerom bolj drzni sta. Obkrožata ti ležišče, skačeta čezte in vpijeta:

«Smrt, smrt, vstani že . . .»

Pregnal bi jih s kamenjem, pa ne smeš; nekoč si zbil steklo iz velikih vrat. Veš, da boš plačal škodo, bežiš pred zasmehom in se še sam režiš z ljudmi, da ne opazijo, kako si potipal denarnico in si mislil: pet ur inštrukcije. Od nekod so prileteli Wielicki, brskajo v drobcih stekla in raznašajo nesrečo po hiši, kakor da so oni prvi zvedeli zanjo.

Miletu so v želodcu od prvega dne. Od vseh vetrov znašajo pošte, mešajo se med dijake in jočejo, če udariš. Franci in Karl kujeta z deklami zarote proti vsem, mali Fric rad tožari. Vsak teden preplavijo hišo z zastavicami izzivajočeh barv, da se jim komaj umakneš. Ali se boste čudili, če je človek končno sit bedastoč in udari? Murnova dijaka sta skrajno dostojna in vesta, kaj je prav. V stanovanju pa žaljivk ne preneseta. Tako je prišlo do prvega obračuna in je moralo priti; Mile ni kriv.

«Kdo je windischer Hund, windische Schweine, Pakasch in gemeine Bande?»

Karl Wielicki stoji sredi Murnove kuhinje in bruha v ljudi take psovke. Mile je poslušal in ne more več, stiska pesti, premaguje se in ne more več, plane, udari. Prevrnil je Karla na divan, da so zaškrtali leseni tečajji, in gospodinja je planila vmes. Tako je prišlo in ne govorimo več. Leon in vsi sošolci bi storili tako.

«Vem, a tepsti se ne smete, njihov oče je vladni svetnik», pravi gospod Murn. Torej prizna tudi on. Ali so ženske banda, če demonstirajo za sladkor in petrolej?

Konec.

Leon in Mile jesta kruh z Martinove ceste in vse razumeta. Ker nočeta, da bi zvedela gospodinja, sta začela skrivati hlebček v Miletov koš, ki je v sobi pod levim oknom. Dolgotrajna vojna je vplivala tudi na Leona. Turk ni bil nikoli dobrega zdravja, že večkrat se mu je vlila kri in postal je bled. Hlačnice mu otepajo okrog beder, suknja se pobeša čez ramo, lica so se nagubala. Če stoji pred zrcalom, si vedno misli, da je spet lačen, in pravi, da se spominja sedmih suhih krav. Mile gladu skoraj še ne pozna in le občuduje tovariša, ki hodi radi majhnega hlebčka neokusnega kruha tako daleč, prav na nasprotni del mesta.

«Kaj pa, če gospa slučajno pogleda v moj koš?»

«Zakleni! Ni treba, da bi vedela.»

Česa se Turk boji? To je bilo zanimivo. Mile je ocenil skrivnost in zdelo se mu je, da se spleča. Prejšnje leto je stanoval pri gospodi. Hrane so imeli še manj kot pri Murnovih in glad je tam najbolj občutil Slavko, njegov brat. Za Binkošti je bilo, oba sta ves popoldan tavalala po mestu, sama sta ostala, utrujena sta bila in lačna. Kako prav bi bil takrat prišel takle hlebček... Zdaj se je Mile spominjal tistih dni in je postal Leonu zvest prijatelj. Kdo ve, kako se mu je pripetilo, da je nekoč pozabil ključ. Šele v šoli se je domislil. Zdaj je že vseeno.

Gospa stoji pri štedilniku, kopačko drži v levi roki in se huduje na nekoga, ki bi bil lahko neskončno daleč. Ob vhodu v spalnico sloni Leon, vse prste je zataknil za robove telovnika, obraz se mu je povесil in za njim so se vsuli dolgi lasje. Gospod Murn dela. Obrnjen je proti oknu in nemirno pogleduje čez hodnik na vrt, kjer se v travi in listju še bleščijo deževne kapljice. Vsi trije so odzdravili malomarno, gospa se je le za hip ustavila v govoru, potem je zaprla še vrata v vežo; ni hotela, da bi slišali drugi ljudje ali pa se ji je zdelo, da je njen glas že šibak in ubit. Pripravljati je začela kavo, a jo je že popolnoma pozabila. Še nikdar ni bila tako huda. Na suhem vratu se ji napenjajo žile, glava se ji je stegnila daleč nad prsi, da že ni več samo del telesa, s katerim jo veže le še odločna kretnja desnice. Solnce ji sije skozi okno naravnost v obraz in jo muči, ker se ji desno oko solzi.

Ko se je Mile ustavil v malem prostoru med gospo in Leonom, mu je postalo tesno, začutil je, da se je tudi v njem nekaj zgodilo. Čutil je nekak strah, izgubil je oni občutek, ki mu je v hiši št. 1 določal le mesto gledalca. Nekje, prav blizu, je zadevalo srce ob steno, zunanosti so odpadale, pod njimi so se odkrivale nove misli in v njih razum ni našel izhoda. Mile je stopil naprej, oprl se je z desno roko na divan, ozrl se je, kakor gospod Murn, skozi okno in ni videl ničesar. Potem je sedel na divan in poslušal, a tudi razumel ni vsega.

«Saj nisem jaz kriv», si je začel pripravljati svoj zagovor; a je to namero takoj zavrgel. Ko jo je popolnoma strl, se mu je zdelo, da se je znašel in se je zravnal na svojem mestu, da bi poslušal vse do konca. Čudno je bilo, da še ni razložil besed, padale so v zmišelnost in tam sproti izgubljale svoj vsakdanji pomen. Z vsako se je potopil še globlje, nazaj v doživetja, ki so bila nekoč majhna in zdaj že skoraj pozabljena, da se človek začudi, ko stopajo predenj. V kaki zvezi se mi povračajo te tako daljne podobe in pletejo

svojo mrežo krog nas? Ali ni gospod Murn že dostikrat molčal in pogledoval takole na vrt? Ali se niso gospej zmerom solzile oči? Vsa ta notranja vprašanja so le še odločneje zaokrenila njegovo pozornost od zunanosti v komaj čutno vsebino dogodka. Naenkrat se mu je zdelo, da gospejine stroge besede niso obsodba; da so tožba in prošnja in da on to razume. Le gospa Murnovka bi to prošnjo rada v svojem glasu zatrla in skrila pred vsemi ljudmi.

«Leonu sem povedala, zdaj naj še vam, Mile. Kakor vas imam rada in oče vas ima rad, tega ne maram. Da bi moji dijaki od drugod sprejemali in prinašali kruh, kakor da stradajo, tega pri meni ni bilo in nočem, da je. — Jaz sem zmerom skrbela, nobena gospodinja ne skrbi tako za študente, pri gospodi so stradali, mi pa nismo. Povejte, če ni tako! Ali ste bili kdaj lačni?»

Dalje ni mogla. Zadnje besede so se ji kar trgale in čisto suhe so bile, niso povedale vsega. Nato je zajokala, kakor da ne pričakuje odgovora.

Mile je sedel nemo na divanu in se ni več oziral, a zdelo se mu je, da vidi vse tri obraze popolnoma razločno.

Ali ni vseeno, kaj in kako je bilo?

Leon ni rekel ničesar, zato se je povrnil v sobico globok mir. S sklonjeno glavo je šla gospa proti vratom do shrambe; vlovila je v roko dve solzi in jih otrla v predpasnik. Gospod Murn se je ozrl za njo.

«Saj ni treba tako vpiti, mati! Povedala si mu in meni je ljubše, da gre, če mu ni prav. Vi pa tudi, gospod Mile.»

Ko je to rekel, se je gospod Murn dvignil od okna mirno, z obema rokama je prijel naočnike in jih odložil. Prisedli so k mizi in pili kavo, samo gospa se je še nekoliko nekje pomudila. Potem so si vsi naenkrat pogledali v oči.

«Le glej me. Turk! Pa vi tudi. Huda sem», je še ponovila gospa, preden sta se dijaka odpravila h knjigam. Leon je vzel v sobi iz koša poslednji krajec kruha z Martinove ceste, ga zavil v papir in odšel.

Mile ga ni spraševal in ni rad premišljal o tem sporu z gospodinjo. Stvar se je sama rešila tako, da si je Leon poiskal drugo stanovanje, daleč od Murnovega. Minila sta nato dva tedna, preden jih je prvič obiskal. Suh je bil še nekoliko bolj in očitno bolan. Gospod Murn ga je menda srečal na ulici in privedel v hišo. Najprej ga je oštel, zakaj ne pazi na zdravje.

«Vam je treba hrane, kakor ste jo imeli pri nas. Še pol leta tako, pa vas pokopljemo. Dobro poglej, mati, kako je rumen!»

«Jaz nisem mislila, da pojde ta vrag res drugam stanovat.» Turk je pogledal gospo, ki je to rekla in ji smeje odvrnil:

«Saj vem. Predolgo sem bil pri vas. — Zapodili ste me.»

Zdaj se je smejal tudi gospod Murn:

«Fant! Kar s palico vas bom.»

«Poslušajte, Turk! Zdaj morate priti vsak dan k nam na kavo.»

Šele zvečer se je Leon poslovil od hiše št. 1. Mile ga je spremljal, da bi se pogovoril z njim, zdelo se mu je potrebno.

«Boš videl, Mile, da me ne bo več, ker človek nikdar ne more od vas domov.» Leon govori in gleda hladno po ulici. Glej, prav takole bi lahko rekel, mogoče kmalu spet pridem, si misli Mile. Po poti do doma se mu vrača ista misel že drugič, s tako mislijo gre človek domov, kadar je naenkrat bolj sam. Mogoče prideva nekoč k njim oba, tako, kakor je prišel Turk, sama, mogoče niti ne bova vedela, kam greva, in gospoda in gospe Murnovke ne bo več.

S T R A Ž N I K

V I N K O K O Š A K

Prav za prav bi vas moral ukleniti», je rekel stražnik Ivanu Kranjcu, ki ga je moral spremiti z vlakom v preiskovalne zapore oddaljenega mesta. «Toda če mi obljubite, da ne pobegnete, vas ne bom uklenil.»

Nato sta odšla molče na postajo in sedla v vlaku v poseben oddelek.

«Dolga bo», je spregovoril stražnik, slekel plašč in ga obesil v kot. «Prav za prav ne grem nič kaj rad, revmatizem imam in v vlaku se človek najlaže prehladi.»

Potem sta spet molčala in namestila svoje stvari po policah.

Naenkrat se je stražnik obrnil h Kranjcu:

«Ampak vaše obleke je škoda za zapor. Obleči bi morali kaj slabšega. V takihle zaporih se obleka tako pokvari in dandanes je vse tako drago. Koliko jo porabim samo jaz v službi. Le pogledajte, kako oguljen je moj plašč, no, pa upam, da mi ne bo treba kupiti novega.»

«Zakaj ne?» je vprašal Kranjec.

Ni mu odgovoril naravnost.

«Koliko, mislite, da imam službe? Petindvajset let, pa brez vojne. Pred prevratom sem bil v Trstu, potem so me internirali Italijani in tri mesece vlačili po taboriščih, ker sem poslal fanta čez mejo v šole. Končno so me vendarle izpustili in dobil sem službo tukaj. Do predlanskim sem delal službo zunaj, sedaj pa ne morem več in me uporabljajo le še v notranji, ali pa za stražo javnih poslopij. Sicer pa mislim kmalu v pokoj; samo na novo službeno pragmatiko čakam, zato si tudi ne kupim novega plašča.»